

Fotokémiai folyamatok leírása

Principles and Applications of
Photochemistry
Brian Wornat

Photochemical Key Steps in Organic Synthesis
An Experimental Course Book
Edited by J. Matyjaszewski, A. Gröschel

Organic Photochemistry
Edited by V. Ramamurthy, Kirk S. Schanze

Gerjesztett molekulák fotokémiai reakciói

- A fotonelnyeléssel képződő **gerjesztett molekulák**:
  - elektronszerkezete és energiája eltér az alapállapotétól,
  - az atommagok koordinátái ekkor még változatlanok (Franck–Condon-átmenet)
- A **legkisebb energiájú gerjesztett állapot**:
  - spinmultiplicitása az alapállapotával egyező vagy különböző is lehet,
  - más magkonfigurációjú, mint az eredeti részecske.
- Mind a Franck–Condon-állapot, mind a „thexi” molekula sokkal reakcióképeesebb, mint az alapállapot.

Gerjesztett molekulák lehetséges fotofizikai és fotokémiai folyamatai (áttekintés)

Unimolekuláris

$AB + kT$ Dezaktywálódás

$AB + h\nu$ Lumineszcencia

Bimolekuláris

$AB + Q^*$ Energiátadás

$AB + M$ Fizikai kioltás

AB*

Fotokémia

Izomerizáció BA

Disszociáció B + A

Ionizáció $AB^+ + e^-$

Addíció ABC

Elektronátadás $AB^+ + Q^-$

I. Fotoizomerizáció

- A legegyszerűbb unimolekuláris fotokémiai reakciók
- A reaktánsnak nem változik az összetétele és az oxidációs állapota, de a szerkezete igen.
- Az átmenetifém-komplexekre jellemző
- Az izomerek közötti átalakulás gerjesztett állapotban keresztül sokkal gyorsabb, így a fotoizomerizáció a kinetikai és kémiai szerkezetkutatás fontos eszköze.
- A szerkezeti átalakulás helye szerinti csoportosítás:
  - Csak a központi atomot érinti – **spin-izomerizáció**,
  - Csak a ligandumo(ka)t érinti – **koordinált ligandumok fotoizomerizációs és tautomerizációs reakciói**,
  - A fémion-ligandum kötések is jelentősen befolyásolja – **foto-indukált geometriai, optikai és kötési izomerizáció**.

I. Fotoizomerizáció

I/1. Fotoindukált spin-izomerizáció

- Fe(II)-komplexeznél gyakori, hogy a T vagy p függvényében változik a párosítatlan elektronok száma.
- A kis-spinszámú $\rightleftharpoons$ nagy-spinszámú átalakulás fény hatására is bekövetkezhethet, és a nagy spinszámú izomer kis T -en csapódhat: „fényvel indukált gerjesztett spin-állapot csapdázás”
- Egyensúlyi folyamat: ${}^1[\text{Fe}(\text{ptz})_6](\text{BF}_4)_2 \rightleftharpoons {}^5[\text{Fe}(\text{ptz})_6](\text{BF}_4)_2$
  - Energiasorrend: ${}^1A_{1g} < {}^5T_{2g} < {}^3T_{1g} < {}^3T_{2g} < {}^5E_g < {}^1T_{1g} < {}^1T_{2g}$
  - Szingulett gerjesztett állapotok. Ezek élettartama rövid.
  - Alapállapot kialakulása belső konverzióval (IC).
  - Spinváltó átmenettel (ISC) triplett gerjesztett állapot, majd újabb ISC-vel kis-spinszámú, alapállapotú szingulett vagy nagy-spinszámú kvintett állapot jön létre.
  - $V_m({}^5T_{2g}) > V_m({}^1A_{1g})$, ez folyadékban és kristályban is mérhető.

I. Fotoizomerizáció

I/2. Koordinált ligandumok fotoizomerizációs reakciói

- A komplexek fotogerjesztésekor képződő állapotban az elektroneloszlás eltér a ligandumokon az alapállapotétól.
- Ez kétféle gerjesztés eredménye lehet:
  - Töltésátviteli (CT)
  - Ligandumon belüli (IL = intraligand)
- Az $[\text{MX}(\text{transz-stpy})_2] \rightarrow [\text{MX}(\text{transz-stpy})(\text{cisz-stpy})]$ **fotoizomerizáció** különböző központi atomok ($M = \text{Ru(II)}, \text{W(O)}, \text{Re(I)}$) esetében is lejátszódik.
  - Az izomerek aránya fotostacionárius állapotban nagyban függ a gerjesztő fény λ -tól.
- **Fototautomerizáció: ditizonáto-komplexek**
  - Az azometin csoport *cisz-transz* izomerizációja együtt jár a L-on belüli protonvándorlással és π -kötés lokalizációjával.

I. Fotoizomerizáció

I/3. Geometriai izomerek fotokémiai átrendeződése

7

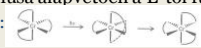

- A fotonabszorpciót követően a komplex szimmetriája megváltozik, de az összetétel, a koordinációs övezet ligandumai és a koordinációs szám (n) nem.
  - cis*-*transz* izomerizáció: MA_2B_2 (síknégyzetes) és MA_4B_2 (O_h)
  - mer-fac* izomerizáció: MA_3B_3
- $cis\text{-}[PtCl_2(PEt_3)_2] \rightleftharpoons trans\text{-}[PtCl_2(PEt_3)_2]$
  - Fotostacionárius állapotban az izomerek aránya függ az oldószer polaritásától (polárisban *cis*z, apolárisban *transz*)
  - Triplet thexi állapoton keresztül megy a reakció
  - Disszociatív és „csavarodásos” mechanizmus
- $mer\text{-}[IrCl_3(PEt_3)_3] \rightarrow fac\text{-}[IrCl_3(PEt_3)_3]$
  - Disszociatív mechanizmus

I. Fotoizomerizáció

I/4. Fotoindukált optikai izomerizáció

8

- A kétfogú ligandumokkal képzett O_h komplexeknél gyakori.
- A D és L enantiomerek konverziójának ϕ -je azonos.
- Fotorezolválás: a racém elegyet cirkulárisan polarizált fényvel világítjuk meg. Fotostacionárius állapotban az intenzívebb elnyelést mutató izomer moltipálja nagyobb.
- Csak akkor hatékony, ha nagy a disszimmetria-tényező (g): $g = (\epsilon_{A,\lambda} - \epsilon_{B,\lambda}) / \epsilon_{N,\lambda}$
- Az izomerizáció mechanizmusa alapvetően a L-től függ:
  - „Csavarásos” mechanizmus:
  - Disszociatív mechanizmus:

I. Fotoizomerizáció

I/5. Fotoindukált kötési izomerizáció

9

- Többatomos ligandumoknál gyakori, hogy a ligandum atomjainak donorerőssége különböző. A komplexek foton-gerjesztése ekkor a L koordinációjának megváltozásához vezethet.

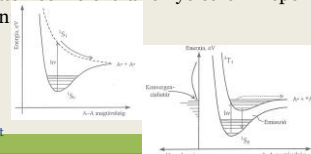
Reakció	ϕ	λ_{exc} (nm)
$[Co(NH_3)_5(NO_2)]^{2+} \rightarrow [Co(NH_3)_5(ONO)]^{2+}$	0,13	254
	0,11	313
$[Co(NH_3)_5(SCN)]^{2+} \rightarrow [Co(NH_3)_5(NCS)]^{2+}$	0,15	333
	0,012	470
$[Co(NH_3)_5(O_2CH)]^{2+} \rightarrow [Co(NH_3)_5(CO_2H)]^{2+}$		254

- Általában a kromofór szerkezete (esetleg szimmetriája és a L szerkezete) megváltozik.
- Preparatív kémiai jelentőség: TD kisebb stabilitású és kinetikailag inert izomerek előállítása így lehetséges.

II. Fotodisszociáció

10

- Legegyszerűbb eset: kétatomos molekula homolitikus kötésfelbontása.
- Ha stabilisabb a gerjesztett állapot, akkor lumineszkál a molekula, és csak akkor hasad, ha megfelelő energiájú molekulával ütközik. Ekkor a disszociációt csak az atomok közvetlen optikai vagy MS megfigyelése bizonyítja.
- Gázhalmazállapotú kétatomos molekulák elnyelési szinképe az UV-Vis tartományban

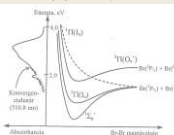
- Folytonos: a molekula gerjesztett állapotának energiája monoton csökken a magtávolság növekedtével (F_{21} , HI).
- Rezgési és forgási finomszerkezeti: gerjesztett állapotban is van E minimum. A konvergenciahatár felett ez is folytonos.

II. Fotodisszociáció

II/1. Optikai disszociáció

11

- Akkor következik be, ha egy molekulát a **konvergencia-határnál** nagyobb E -jú fotonnal gerjesztünk: $E_{exc} > E_{konv}$
- A disszociációt eredményező foton E -ja sokkal nagyobb, mint a molekula disszociációs energiája: $E_{exc} > E_{diss}$

$F_2 \xrightarrow{400-200nm} 2F$	
$Cl_2 \xrightarrow{440-250nm} 2Cl$	
$Br_2 \xrightarrow{5108-300nm} 2Br$	

- Már 818-645 nm tartományban is észlelhető gyenge abszorpció, ami a spin-tiltott $^1\Sigma_g^+ \rightarrow ^3\Pi(I_u)$ átmenettel azonosítható. A $^3\Pi(I_u)$ állapotról alapállapotú brómatomok képződnek.
- A következő átmenet 640-511 nm között jelenik meg ($^1\Sigma_g^+ \rightarrow ^3\Pi(O_u^+)$). Innen alapállapotú Br és egy metastabil $^2P_{1/2}$ képződik. Konvergenciahatár: 510,8 nm. Ezt folytonos sáv követi 300 nm-ig.

II. Fotodisszociáció

II/2. Elődisszociáció

12

- Nehezebb atomokból felépülő kétatomos, valamint többatomos molekulák fotodisszociációja gázfázisban gyakran akkor is bekövetkezik, ha $E_{exc} < E_{konv}$. (A molekula két gerjesztett állapota közötti átmenettel értelmezhető.)
- Elnyelési szinképekre jellemző, hogy a vibrációs (rotációs) finomszerkezetet mutató tartományon belül sávszélesedés és átapolás figyelhető meg.
  - Oka: az egyébként kis természetes vonalzélességű sávok kiszélesednek, mert a két állapot közötti átmenet oly mértékben csökkenti le a kérdéses vibrációs szintű gerjesztett állapot élettartamát, hogy – a Heisenberg-féle határozatlansági reláció értelmében – a hullámhossz bizonytalansága nő: $\Delta\lambda = \lambda^2 / (2\pi\tau_\nu)$
  - Ha pl. egy gerjesztett molekula élettartama 10^{-8} s-ről 10^{-13} s-ra csökken, akkor az $5 \cdot 10^{-6}$ nm-es vonalzélesség 0,5 nm-re nő.

II. Fotodisszoc

II/2. Elődisszoc

- I₂ fotolízise: I₂ → 2I
  - Alapállapota: ¹Σ_g⁺
  - E_{diss} = 1,542 eV
  - Az elnyelési színek összetett: 930-830 nm-nél ¹Σ_g⁺ → ³Π(I_u) finomszerkezetű átmenet.
  - 840-499 nm: újabb vibrációs szerkezetet mutató sávrendszer, ami a ¹Σ_g⁺ → ³Π(O_u⁺) átmenethez rendelhető. Ez egy széles, szerkezet nélküli elnyelési sávra szuperponálódik. Erről az állapotról egy alap- és egy gerjesztett I keletkezik (²P_{3/2} és ²P_{1/2}), ha E_{exc} > E_{konv}. Ennél kisebb energiáknál csak alapállapotú I keletkezik elődisszociációval, a ³Π(O_u⁺) → ³Π(I_u) spinváltó folyamat eredményeként, vagy a rendszer foszforeszkál.
  - 499,5 nm a **konvergenciahatár**, inentől a színek folytonos. A disszociáció során alapállapotú I atomok (²P_{3/2}) képződnek.

II. Fotodisszociáció

II/3. Indukált elődisszociáció

- Az elődisszociációt eredményező átmenet valószínűsége bizonyos esetekben nagyon kicsi, így gyakorlatilag csak lumineszcencia következik be.
- Külső hatásra sérülhet a kiválasztási szabály:
  - **Ütközéssel indukált elődisszociáció:**
    - Az elnyelési színek finomszerkezete elmosódott lesz.
    - Nyomás növelésével érhető el.
    - A fotonabszorpció nem követi a Beer–Lambert-törvényt, a látszólagos abszorbanca meredekebben növekszik.
    - I₂ lumineszcencia intenzitása csökken, I hozama nő.
  - **Külső elektromos vagy mágneses tér:**
    - Erős mágneses tér teljesen kiotlja a I₂ lumineszcenciáját, a disszociáció hatásfokát pedig növeli. A ΔJ = 0 nem érvényes.

II. Fotodisszociáció

II/4. Fotodisszociáció heterolitikus kötélfelszakadással

- A koordinációs vegyületek fotonelnyeléséből 3-féle gerjesztett molekula képződhet:
  - **Ligandumon belüli, IL (= IntraLigand) gerjesztés,**
  - **CT gerjesztett állapot:** mind a M, mind a L környezetében megváltozik az elektronok tartózkodási valószínűségi sűrűsége.
    - Ezek általában redoxireakciók prekurzorai.
  - **Ligandumtér, LF (Ligand Field) vagy d-d gerjesztett állapot:** betöltetlen d-alhéjú M komplexeinél
    - Innen általában ligandumcsere-reakciók játszódnak le.
      - Asszociatív mechanizmus: az elsődleges fotokémiai reakcióban képződő részecske koordinációs száma n+1
      - Disszociatív mechanizmus = heterolitikus fotodisszociáció
- [NiX₂(PMe₃)₃] → *transz*-[NiX₂(PMe₃)₂] + PMe₃

III. Fotosubsztitúció

- *Koordinációs vegyületek reaktív dezaktiválódása:
  - Koordinációs övezet szerkezetének változásával (LF állapotból)
  - Redoxireakció révén (CT gerjesztett állapotból)
  - Csak valamely ligandum szerkezetét vagy összetételét megváltoztató folyamattal (ligandum-ligandum (L-L) állapotból)
  - A valóság gyakran ennél összetettebb, mert
    - Az elnyelési színek különböző típusú sávjai gyakran átfednek,
    - IC-val vagy ISC-vel átalakulhatnak egymásba a gerjesztett állapotok,
    - A reakció végtermékei sokszor alapvetően különböznek az elsődleges fotokémiai reakcióban keletkező részecskéktől.
- [Co(NH₃)_n]³⁺-komplekek LMCT gerjesztésekor pl.
  - Φ_{ligandumcsere-reakció} ≈ Φ_{redoxireakció} (habár az elsődleges fotokémiai reakcióban [Co(NH₃)_{n-1}]²⁺ és L keletkezik)

III. Fotosubsztitúció

III/1. A reaktív gerjesztett állapot jellemzése

- Cr(III)-komplexeke nagyon sok adat van, ezek értelmezése fontos volt a szakterülete fejlődéséhez.
- Fő kérdés: a fotoaktív állapot **duplett vagy kvartett?**
- Jelenleg leginkább elfogadott elmélet:

III. Fotosubsztitúció

III/1. A reaktív gerjesztett állapot jellemzése

- Cr(III)-komplexeke nagyon sok adat van, ezek értelmezése fontos volt a szakterülete fejlődéséhez.
- Fő kérdés: a fotoaktív állapot **duplett vagy kvartett?**
- Jelenleg leginkább elfogadott elmélet:

III. Fotoszubsztitúció

III/2. Mechanizmus

19

- Az alapállapot O_h szimmetriájú, a gerjesztett kvartett térszerkezete gyakran más (pl. tetragonális, D_{4h}).
- Két határesetet a mechanizmusra:
  - Disszociatív:** az első lépés a gerjesztett fotoaktív részecskében valamely M-L kötés heterolitikus szakadása n csökkenésével:
    - $[ML_nX]^* \rightarrow [ML_{n-1}] + X$
  - Asszociatív:** az első lépésben általában egy oldószermolekula (S) koordinálódik a gerjesztett komplexhez:
    - $[ML_n]^* + S \rightarrow [ML_nS]$
- A két mechanizmus között az aktiválási térfogat mérésével (nyomásfüggő kinetikai kísérlet) lehet különbséget tenni.
- Az oldószert koordinációs hajlama befolyásolja a reakció sebességét és a mechanizmus típusát is:
  - Gyenge oldószert koordinációnál a disszociatív út a valószínűbb.

III. Fotoszubsztitúció

III/3. Szabályok

20

- Adamson-féle szabályok:** 6-os koordinációs számú Cr(III)-komplexek termikus és fotokémiai reaktivitásának megfigyelése alapján:
  - A gerjesztés során a 3 tengely közül a legkisebb átlagos ligandumterületű ligandumai válnak labilissá, s a szubsztitúciós reakció Φ -je kb. akkora lesz, mint annak az O_h szimmetriájú komplexnek a Φ -je, amelynek ligandumai azonos térfertősségűek a kérdéses tengely átlagos ligandumterület-erősségével.
  - Ha a labilissá vált tengelyen két különböző L van, akkor vizes oldatban az erősebb terű L aktiválódása kedvezményezett. (Ez a koordinációs kémiai *transz*-szabály egy változata.)
- A d^3 és d^6 konfigurációjú M-t tartalmazó komplexekre (melyek általában termikus reakciókban inerteek, pl. Co(III), Rh(III)) hasonló megfigyeléseket tettek.

III. Fotoszubsztitúció

III/4. Cr(III)-komplexek ligandumcsere reakciói

21

- Inert Cr(III)-komplexek:
    - Termikus reakció: $[Cr(NH_3)_5X]^{2+} + H_2O \rightarrow [Cr(NH_3)_5(H_2O)]^{3+} + X^-$
    - Fotokémiai reakció: $[Cr(NH_3)_5X]^{2+} + H_2O \rightarrow [Cr(NH_3)_5(H_2O)]^{3+} + X^-$
X	Φ	Φ_{rel}
F	0,004	0,43
Cl	0,007	0,37
Br	0,01	0,36
NCS	0,025	0,47
CN	< 0,0005	0,33
- Adamson-féle szabályok illusztrálása: Cl^- kisebb erőterű, mint az NH_3 , ezért a gerjesztett állapotban az $NH_3-Cr(III)-Cl$ tengely mentén gyengül meg a kötés. Mivel ezen a tengelyen (2. szabály) az erősebb terű ligandum labilizálódása kedvezményezett, ezért az NH_3 kicserélődésének nagyobb a valószínűsége, így a termékben így maradó 4 NH_3 egy síkban van.

III. Fotoszubsztitúció

III/5. d^6 komplexek ligandumcsere reakciói

22

- Fe(II), Co(III), Ru(II), Rh(III) és Ir(III) komplexek vizsgálata.
  - Co(III) aminkomplexei fotoinerteek, $\Phi \approx 10^{-3}$. Φ jelentősen nő a gerjesztő fotonok λ csökkenésével, így a ligandumcsere reakció nagyobb valószínűséggel következik be a gerjesztett állapot nagyobb vibrációs szintjeiről, mint a thexi állapotból.
    - $[Co(NH_3)_5Cl]^{2+} + H_2O \rightarrow [Co(NH_3)_5(H_2O)]^{3+} + Cl^-$
    - A folyamat termikus aktiválási energiája 101 ± 4 kJ/mol, ez nagyon hasonló a fotokémiai reakció gerjesztési küszöb-energiájához (109 ± 13 kJ/mol).
  - Rh(III) és Ir(III) aminkomplexek lényegesen fotoaktívabbak, $\Phi \approx 10^{-1}$. A ligandumcsere a thexi állapotból is lejátszódik.
  - Fe(II) hexaciano-komplex Φ -je nagy, de erősen pH-függő, vagyis a CN^- protonálódásának is szerepe van.

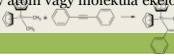
IV. Fotoaddíció és fotobeeikelődés

23

- Fotoaddíció:** újabb ligandum kötődése a M-hoz, így n nő.
  - d^8 elektronkonfigurációjú, síknegyzetes M esetén
  - Különösen jellemző merev, négyfokú ligandumokkal, pl. OEP, Mb, Hb + Ni(II)
  - $[Ni(OEP)] + 2 py \rightarrow transz-[Ni(OEP)(py)_2]$
  - $transz-[Cr(en)_2F_2]^+ + H_3O^+ \rightarrow [Cr(en)(enH)(H_2O)F_2]^+$
    - Gerjesztés hatására a koordinált ligandum pK-a nő

Komplex	Gerjesztés	Ligandum	pK	pK*
$[Ru(bpy)_3](MClbpy)]^+$	MLCT	4-karboxil-4'-metil-bpy	3,0	4,85
$[Ru(bpy)_3](DChbpy)]^+$	MLCT	4,4'-dikarboxil-bpy	1,8	3,7
$[Ru(bpy)_3](CN)_3]$	MLCT	CN ⁻	1,2	4,3
$[Ir(bpy)_3(OH)]^{2+}$	IL + MLCT	2,2'-bipiridil	3,0	3,5
$[Cr(DChbpy)_3]^{3+}$	LF	4,4'-dikarboxil-bpy		pK = pK*

- Fotobeeikelődés:** M és L közé egy atom vagy molekula ékelődik be, n változatlan.

V. Fotoredoxi reakciók

24

- Első lépésben a gerjesztés egyfajta töltésselkülönülést eredményez, majd az „egymástól elválasztott” ellentétes töltések spontán rekombinációjából különböző módon hasznosítható E-hoz jutunk.
  - Fontos kutatási irány pl. a Napenergia hasznosításában,
  - a légkörben lejátszódó fizikai és kémiai folyamatokban
  - és a fotobiológiában (fényenergiát hasznosító élő szervezetek).
- A reakció molekularitása szerint:
  - Unimolekuláris:
    - Molekulán belüli elektronvándorlás (két- vagy többmagvú komplexeknél), ionizáció (e^- *solv* képződés), homolitikus kötéshasadás
  - Bimolekuláris:
    - Külsőszerű elektronkicserélődési reakciók, oxidatív vagy redukatív addíció.

V. Fotoredoxi reakciók
V/1. Elektronátadás a molekulán belül

25

- A komplex két különböző átmenetifém központi atomot tartalmaz, közöttük hídligandum van.
- Fontosak a fotoindukált redoxireakciók mechanizmusának a tanulmányozásában: szisztematikusan szabályozható...
  - a reaktáns és termék redoxipotenciálja,
  - az elektron donor és akceptor közötti távolság.
  - A hídligandumnak is jelentős közvetítő szerepe lehet.
- $[(S)_2ClRu^{III}(L)Ru^{II}Cl(bpy)_2]^{3+} \rightarrow [(S)_2ClRu^{II}(L)Ru^{III}Cl(bpy)_2]^{3+}$
- Az IVCT (= InterValence Charge Transfer) gyakran a komplex bomlásához vezet:
  - $[(NH_3)_5Co^{III}(NC)Ru^{II}(CN)_6]^- \rightarrow [Ru^{III}(CN)_6]^{3-} + Co^{2+} + 5 NH_3$

V. Fotoredoxi reakciók
V/2. Fotoionizáció, fotoelektronképződés

26

- Gázfázisban** jól ismert reakciótípus.
  - $NO \rightarrow NO^+ + e^- < 134 \text{ nm}$
  - $O_2(^1\Delta_g) \rightarrow O_2^+ + e^- 103 \text{ nm}$
  - $O_2^+ + N_2 \rightarrow NO^+ + NO$ (a légkörben ez termeli az NO^+ -t)
- Kétatomos molekulák fotoionizációját előidéző fotonok E -ja jóval nagyobb, mint a fotodisszociációhoz szükségesé.
- Oldatban** gyakori anionokból az e^-_{solv} keletkezése. Pl:
  - $I^- \rightarrow I + e^-_{solv} 280-300 \text{ nm}$
- Hasonló folyamatban e^-_{solv} képződése akár fémionokból is végbemehet, pl: Co(II), Fe(II), V(II), Eu(II), Cr(II)
- $[Fe(CN)_6]^{4-}$ -ből a hidratált elektron képződésének ϕ -je érzékenyen függ a hullámhossztól (229 nm-en már 0,9).
- Az e^-_{solv} számos másodlagos reakcióban vehet részt.

V. Fotoredoxi reakciók
V/3. Fotoredoxi átrendeződés a belső szférában

27

- Szerves vegyületeknél sok nagy jelentőségű fotoindukált átrendeződés ismert. Szervetlen vegyületeknél jóval kevesebb. Pl:
  - $[(CO)_4Fe^0(BrHC=CBrH)] \rightarrow [(CO)_4Fe^{II}Br(HC=CBrH)]$
  - $[(PPh_3)_2Pt^0(N\equiv C-C\equiv C-N)] \rightarrow [(PPh_3)_2Pt^{II}(CN)(C\equiv C-C\equiv N)]$
    - A Pt^0 komplexek fotoaktivitása jól alkalmazható új ligandumok előállítására (preparatív célú felhasználás)

V. Fotoredoxi reakciók
V/4. Reakciók homolitikus kötőfázisakadással

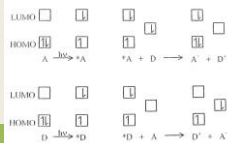
28

- Paramágneses, adott sztöchiometria mellett nem a legstabilisabb átmenetifém-komplex MLCT gerjesztése a koordinatív kötéssel kialakult M-L kapcsolat homolitikus felhasadásához vezet:
  - $[Mo(CN)_6]^{3-} \rightarrow [Mo(CN)_7]^{3-} + CN^-$
  - $[CuCl_4]^{2-} \rightarrow [CuCl_3]^{2-} + Cl^-$
  - $Cl^- + Cl^- \rightarrow Cl_2^-$
- A Fe(III) tetrakloro-komplexből viszont első lépésben nem klóratom, hanem OH^- képződik, mert nem a $[FeCl_4]^-$ hanem a $[Fe(OH)_xCl_{4-x}]^-$ a fotoaktív részecske.

V. Fotoredoxi reakciók
V/5. Elektronátadás külsőszféra mechanizmussal

29

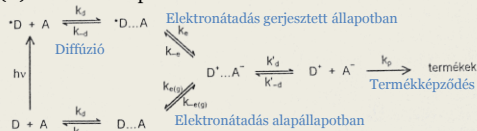
- Gerjesztett molekulák mind **oxidációs**, mind **redukciós potenciálja** nagyobb, mint az alapállapotú molekuláé:
  - A gerjesztett molekulának van nagyobb E -jú elektronja, mint az alapállapotúnak, ezért jobb redukálószer.
  - Van kisebb E -jú betöltetlen pályája is, ezért jobb oxidálószer.
  - Így a gerjesztett állapot „kioltható” Lewis-savval és Lewis-bázissal is.
- Elektronakceptorra vagy -donorra hatékony fotoindukált elektronátadás csak akkor következhet be, ha a gerjesztett molekula élettartama $> 0,1 \text{ ns}$. Ezért **fluoreszcenciát mutató rendszerekben** a fotoredoxi reakciók ritkák vagy nagyon kis hatásfokúak.

V. Fotoredoxi reakciók
V/5. Elektronátadás külsőszféra mechanizmussal

30

- Kinetikai séma fotoindukált elektronátadáshoz, ha a kioltó (A) elektronakceptor:

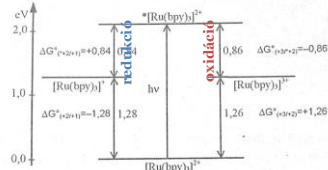

V. Fotoredoxi reakciók

V/5. Elektronátadás külsőszféra mechanizmussal

31

- A $[Ru(bpy)_3]^{2+}$ nagyon kedvező fotofizikai és redoxitulajdonságú komplex:
  - Nagy stabilitás alapállapotban.
  - A gerjesztett állapot oxidációs és redukciós potenciálja is nagy és közel azonos.
  - A foszforeszcenciát mutató gerjesztett részecske képződésére $\phi \approx 1$, élettartama $> 1 \mu s$.

V. Fotoredoxi reakciók

V/6. Ionpárok fotoredoxi reakciója

32

- A külső koordinációs övezetre jellemző (gyenge) kölcsönhatások tanulmányozására nyújt lehetőséget.
- Ionpárok = pusztán elektrostatikus kölcsönhatásokkal összetartott adduktumok.
- **Fuoss-egyenlet:** $K_{IP} = \frac{4\pi N_A d^3}{3000} \exp\left(-\frac{z_+ z_- e^2}{\epsilon_s d \left(1 + \sqrt{\frac{8\pi N_A e^2 I d^2}{1000 \epsilon_s RT}}\right)}\right)$
  - K_{IP} : az ionpár-képződés egyensúlyi állandója
  - d : a két ion sugarának összege
  - ϵ_s : az oldószer sztatikus permittivitása
- Az ionpár önálló fotoaktív részecskének számít, amely nem izolálható.
- A gerjesztése vagy IPCT, vagy csak aniongerjesztés, vagy csak a kation gerjesztése.

V. Fotoredoxi reakciók

V/7. Koordinált ligandumok fotoredoxi reakciói

33

- Csak olyan komplexek gerjesztésekor észlelhető, amelyek jellemző, intenzív elnyelési sávjai L-L átmenetekhez tartoznak, és M redoxi szempontból stabilis (pl. Zn^{2+}).
- Általában telítetlen többfogú makrociklusos ligandumok komplexei (pl. porfirin, ftalocianin)

